

УДК 821.161.3-1

СЛОВАЎЖЫВАННЕ КАЛАРАТЫВА ЗЯЛЁНЫ Ў ТЭКСТАХ БЕЛАРУСКІХ ЛЕКАВЫХ ЗАМОЎ

Людміла Мазуркевіч

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна
(Мазыр, Рэспубліка Беларусь)
e-mail: sidora-71@tut.by
ORCID: 0000-0003-1489-8061

Каларатывы ў любой мове ствараюць пэўныя лексіка-семантычныя палі колеру, якія могуць разглядацца ў розных аспектах: фармальным, функцыянальным, семантычным і г. д. Акрэсленыя словы ў мове пастаянна развіваюцца і змяняюцца. Вынікам семантычнага развіцця іх з'явілася сумяшчэнне ў мове пазначаных слоў прамых, пераносных і сімвалічных значэнняў, што актыўна выкарыстоўвалася і выкарыстоўваецца ў розных відах моўнай, мастацкай творчасці.

Лексіка колераабзначэння ў тэкстах беларускіх замоў прадстаўлена сукупнасцю каларатываў, якія па характэрных прыкметах аб'ядноўваюцца ў пэўныя каляровыя коды. У артыкуле аналізуюцца асаблівасці функцыянавання каларатыва зялёны ў тэкстах беларускіх лекавых замоў, які, з'яўляючыся дастаткова малаўжывальным, выступае абавязковым атрыбутам прыроды або адкрытай прасторы, населенай нячыстай сілай.

Звяртаецца ўвага на тое, што семантыка дадзенага калароніма не адназначная. У Беларусі зялёны з'яўляецца амбівалентным сімвалам: з аднаго боку, ён сімвалізуе жыццёвую сілу прыроды, з другога – можа сімвалізаваць хваробы і месца адсылкі іх. Гэты колер нейтральны, мяккі, заспакаяльны, які стварае ўражанне нейкай акрэсленай прасторы. У аналізуемых тэкстах дадзены каларатыў мае даволі абмежаваную словаспалучальнасць. Разгледжаныя асаблівасці непасрэдна звязаны з нацыянальнымі культурнымі традыцыямі беларусаў і падкрэсліваюць спецыфіку іх светаўспрымання.

Ключавыя словы: замова; каларатыў; карціна свету; каларонімы-прыметнікі; зялёны колер.

Mazurkevich Lyudmila. The usage of the colour name зялёны (green) in the texts of Belarusian healing spells.

Colour names in any language create certain lexico-semantic fields of colour, which can be analyzed in different aspects: formal, functional, semantic etc. The defined words in the language are constantly in development and change. The result of their semantic development is the combination of direct, indirect and symbolic meanings of the revealed words, it was actively used and it is used in different kinds of linguistic and literary works.

In the texts of Belarusian spells the vocabulary of colour name is represented by a range of colour names, which are grouped in certain colour codes according to their specific features. The article deals with the functioning peculiarities of the colour name green in the texts of Belarusian healing spells. The colour name зялёны (green) is quite rarely used, it stands out as the essential element of nature or an open space, inhabited by evil spirit.

The authour defines that the semantics if this colour name is not singled-valued. In Belarus the зялёны (green) colour is an ambivalent symbol: on the one hand it symbolizes the vital force of nature, on the other hand it can symbolize the illnesses and the place of their

reference.

© Мазуркевіч Л., 2020

This colour is neutral, soft, calming, making an impression of

some marked space. This colour name has a very restricted word-combinability in the analyzed texts. These peculiarities are closely connected with the national and cultural traditions of Belarusians and underline the features of their mentality.

Keywords: *spell; colour name; view of the world; adjectives-colour names; зялёны (green colour).*

Пры стварэнні свету мастацкага твора асаблівую ролю адыгрывае падбор колераабзначэнняў і іх удаае выкарыстанне, таму што характар функцыянавання лексікі са значэннем колеру адлюстроўвае не толькі самабытнасць стылю канкрэтнага аўтара, яго творчую постаць, але і выразна падкрэслівае непаўторнасць індывідуальнага светабачання стваральніка. Колер і адметнасці функцыянавання яго неаднойчы станавіліся аб'ектам пільнай увагі беларускіх навукоўцаў у галіне лінгвістыкі і культуралогіі (А. Васілевіч, Ю. Бабіч, Д. Паўлавец, М. Абрагімовіч, М. Швед, Т. Валодзіна, В. Ермакова, А. Брагіна, М. Разладава, М. Шабовіч і інш.). Варта адзначыць, што колеравая палітра фіксуецца не толькі ў мастацкіх тэкстах. З даўніх часоў яна, апроч іншага, пэўным чынам уплывала на свядомасць нашых продкаў, што знайшло адлюстраванне ў шматлікіх фальклорных тэкстах, у тым ліку і ў тэкстах замоў. Даследаванню ўсходнеславянскіх замоў з пункту гледжання этналінгвістыкі прысвечана манаграфія І. Жылінскай “Усходнеславянскія замовы: прастора, час, колер” [Жилинская 2005]. У якасці фактычнага матэрыялу аўтар абрала тэксты рускай, беларускай і ў меншай колькасці ўкраінскай традыцыі, прааналізавала работы вядомых вучоных, якія прапаноўвалі свае варыянты дэфініцыі замоў, дала сваё азначэнне жанру. У кампазіцыйным плане даследчыца вылучае і характарызуе “ядро замоў, якое абавязковае, і элементы абрамлення, якія могуць адсутнічаць, – малітоўны ўступ, зачын, закрэпка, малітоўнае заключэнне” [Жилинская 2005, с. 2]. Асобную частку манаграфіі аўтар прысвяціла вывучэнню катэгорый прасторы і часу, а таксама сімваліцы колеру ў беларускіх і рускіх замовах.

Замова – гэта кароткай формы праявічны твор вуснай народнай паэзіі, своеасаблівая славесная формула, якая мае магічную сілу. У народзе замовы называюць заговарамі, нагаварамі, шэптамі [Беларуская 1988, с. 108]. Яны выступаюць адным з самых архаічных жанраў абрадавага фальклору і захоўваюць, як адзначае расійская даследчыца Т. Тапарова, “...відавочныя прыметы язычніцкага светапогляду, якія выражаюцца перш за ўсё ў апеляцый адэпта да сіл прыроды, каб дабіцца жадаемага выніку” [Топорова 2005, с. 102].

Сістэма колераабзначэнняў, якая вылучаецца ў мове беларускіх лекавых замоў, параўнальна невялікая. Найбольш традыцыйнымі выступаюць каларонімы-прыметнікі тыпу *белы, чорны, чырвоны, сіні*, менш пашыранымі – *зялёны, жоўты, сярэбраны, залаты, русы* і некаторыя іншыя. Зялёны – адзін з асноўных колераў спектра, які мае значэнне ‘колеру травы, лісця’ [Топорова 2005, с. 251]. Увогуле, у беларускіх фальклорных творах зялёны колер прыгадваецца дастаткова часта. Ён традыцыйна ўжываецца пры апісанні вясновай ці летняй пары. Інакш кажучы, каляронім адлюстроўвае натуральную афарбоўку навакольных рэалій, каларыстыку нашай прыроды [Бабіч 2008, с. 45]. Цікава, што зялёны колер і ў псіхалогіі, і ў медыцыне характарызуецца як фізіялагічна аптымальны [Зубова 1988, с. 32]. Гэты колер прыносіць душэўнае супакаенне і разнявольвае пачуцці і думкі [Символы 2004, с. 158]. У традыцыйнай культуры беларусаў зялёны колер – “амбівалентны сімвал: з аднаго боку, галоўны тон лета, колер, поўны жыццёвых сіл расліннасці,

прыроды ў яе зменлівасці, няспеласці, маладосці, які выяўляе актыўнасць, стварэнне, жыццязойнасць, сімвалічна звязваецца з пераходнасцю; з іншага боку, асацыюецца з пасіўнасцю, нерухомасцю, сімвалізуе безжыццёвасць, іншасвет і яго прадстаўнікоў” [Міфалогія 2011, с. 197].

У народнай культуры зялёны колер найперш суадносіцца з расліннасцю, якая з’яўляецца носьбітам пазначанай адзнакі. Асноўная колеравая прыкмета расліннага свету ў беларускай культуры (і ў культурнай традыцыі іншых славянскіх народаў) асацыіруецца з такімі паняццямі, як жыццё, здароўе, шчасце, поспех. Зялёны колер надзяляецца магічнымі ўласцівасцямі, аберагальнай сімволікай. Прынесенымі з лесу (асвечанымі ў царкве) раслінамі беларусы ўпрыгожвалі хату, калодзеж, вуллі, вароты, затыкалі над вокнамі, дзвярыма, засцілалі падлогу, замацоўвалі ў чырвоным вуглу. Расліны надзяляліся магічнай сілай, людзі бралі іх з сабою ў пэўных абставінах, насілі на галаве сплеценыя вянкi, упрыгожвалі імі жывёл. Лічылася, што ўсё гэта гарантуе здароўе, дабрабыт і шчасце ў хаце, у сям’і, у гаспадарцы. Людзі былі ўпэўнены, што расліннасць таксама аберагае ад хвароб, эпідэміяў, валодае здольнасцю засцерагаць, адганяць злыя сілы.

Станоўчымі ўласцівасцямі надзяляліся лекавыя травы, лісты, галінкі дрэў у лячэбных абрадах. З дапамогай лекавых адвараў, настоек лечаць хваробы, выганяюць іх, загаворваюць ад хвароб пад зялёным дрэвам або з выкарыстаннем галінкі дрэва, якой дакранаюцца да хворага ў працэсе гаварэння замовы. Зялёнае дрэва, зялёная галінка выступаюць сімвалам здароўя, працягу жыцця, аднаўлення прыроды.

У замовах зялёны колер выступае атрыбутам прыроды або адкрытай, чужой прасторы, дзе жыве нячыстая сіла: у зялёны лес, на зялёную траву, на зялёную траву-мураву ссылаюць хворобы і злых духаў: ... *І скула-скуліца, красная дзявіца, выхадзі, выступай на зялёныя лугі, і на шырокія лісты, і на шчырыя бары, і тоўстыя дрэвы, – там табе гулянне, там табе буянне – у раба божгага нет ні гуляння, ні буяння* [Замовы 1992, с. 22]; *Стайць дуб зялёны, карчысты, лісцісты, а з-над яго дарожка на ўвесь свет* [Замовы 1992, с. 196]; *Зялёны гай шуміць, там ложка стайць. На тым ложку тры пані сядзіць ...* [Замовы 1992, с. 185]; ... *Угавараю скулу, умаляю, на быстрыя воды пасылаю, на зялёныя травы ...* [Замовы 1992, с. 197]; ... *Там зялёны луг, там зялёны дуб, пад тым дубам ляжыць зялёны вуж ...* [Замовы 1992, с. 139]; ... *буду скулу калоць і пароць, сеч і рубачі, на зялёныя лугі выганяці ...* [Замовы 1992, с. 203]; *Скула-скулавіца, красная дзявіца, ідзі на зялёны дубровы ...* [Замовы 1992, с. 210].

Зялёны колер можа адносіцца да расліннасці або выкарыстоўвацца для абазначэння хвароб і месца адсылкі іх: *Закачу, завалю камяною сцяною, божыя міласці просячы, ад воўка-царыка, ад ваўчыцы-царыцы. Прашу Госпада Бога: калі конь мой – скінься зялёным яварам, а карова – зялёнаю ракетам ...* [Замовы 1992, с. 382]; *Святы Іван і Хвядос, і Адам, святы Міхайла-арханій будзець вас у чыстае поле зганяць, у зялёныя лугі; будзе вам ставіць цясовыя сталы, будзе на сталах зялёнае віно ...* [Замовы 1992, с. 38–39]; *Стаяла сасна сама зеляна, ігламі шырака, карэннямі глыбака. Не баіцца зімой марозу, улётку пагоды* [Замовы 1992, с. 177]; *Не шкадую я вам ні хлеба, ні солі, ні жоўтага пясочку, ні зялёнага гаёчку* [Замовы 1992, с. 56]; ... *Там зялёны луг, там зялёны дуб, пад тым дубам ляжыць зялёны вуж ...* [Замовы 1992, с. 29]; *Скула-скуланица, ... ідзі на зялёныя дубравы ...* [Замовы 1992, с. 210]; *Стайць дуб, на тым дубе сядзіць арал. Арал, арал, арал, прымі мае слава ... прымі,*

прымі рожу зялёную ... [Замовы 1992, с. 215]; ... *Скаціся, прыпалах, з жыватка на крутыя горы, на быстрыя рэкі, на цёмныя лугі, на зялёную смародзіну ...* [Замовы 1992, с. 305].

У лекавых замовах зялёны колер часта звязваецца з дрэвам, размешчаным на моры: *На сінім моры стаіць дуб зялёны, на тым дубі дзевяць каранёў, на тых трох дзевяці каранёў да трыдзевяць катой ...* [Замовы 1992, с. 24]; *На сінім моры стаіць дуб зялёны, на тым дубе гняздо. А ў тым гняздзе сарокі, вароны без ног, без крылля. Не ходзяць, не лятаюць, толькі прымаўку адганяюць* [Замовы 1992, с. 383].

Моўны матэрыял дазваляе сведчыць, што зялёны колер у тэкстах беларускіх лекавых замоў звязваецца, як правіла, з членамі супрацьпастаўлення “добры – благі” ці выступае як дастаткова нейтральны, што не толькі садзейнічае захаванню пэўнай сімволікі, але і надае спалучэнням, у якія ўваходзіць каларонім-прыметнік, дадатковую інфармацыю, абумоўленую значэннем колеру.

ЛІТАРАТУРА

Бабіч, Ю. М. (2008). “Шумяць зялёныя прысады ...”: зялёны колер і яго адценні ў творах беларускіх пісьменнікаў. [Ў:] *Роднае слова*, № 6, с. 45–48.

Беларуская вусна-паэтычная творчасць (1988) : падруч. для філал. спец. ВНУ. К. П. Кабашнікаў [і інш.]. Мінск, 415 с.

Жилинская, И. А. (2005). Восточнославянские заговоры: пространство, время, цвет. Минск, 172 с.

Замовы (1992). А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 597 с.

Зубова, Л. В. (1988). «Чёрный, чёрный оку зелен ...». [В:] *Русская речь*, № 4, с. 31–36.

Міфалогія беларусаў (2011). Энцыклапедычны слоўнік. Склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка. Мінск, 607 с.

Символы и их влияние на людей (2004). Авт.-сост. Л. В. Аксёнова, В.Т. Гридина. Москва ; Донецк, 302 с.

Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы (2002). М. Р. Суднік, М. Н. Крыўко (рэд.). 3-е выд. Мінск, 784 с.

Топорова, Т. В. (2005). Др.-англ. *Erce, eorban modor* – русск. *мать сыра земля*. [В:] *Заговорный текст. Генезис и структура*. Москва, с. 102–111.

*Подано до редакції 02.04.2020 року
Прийнято до друку 04.05.2020 року*